

בשבח הדיבור הראשוני: מבוא לשער "אחרות"

נמרוד אלוני

הדברים הנכוחים והמרגשים שכתב יזהר סמילנסקי במאמרו "כך בגדה ההומניסטיקה במהותה וחדלה מהיות הומניסטיקה"¹, אין כמותם כדי להציג את הרציונל של שער בלתי-אקדמי זה בתוך כתב-עת שהוא ברובו אקדמי-מדוד או לפחות תרבותי-מלוטש.

הביטוי רגע על ה"פיפר", מצוות האקדמיה המלומדת, גולת הכותרת של כתבי-העת הרציניים, המדעיים, וחובת כל מורה ותלמיד באוניברסיטה. רק הוא המותר לבוא ב"קהילה המדעית", ואיך הוא בדיוק המרשם לבינוניות, ל"ראש קטן", לקלישאות השטוחות והמקובלות, לדגם פורמלי, אחיד והומוגני, פטור מנוכחות אדם... וכך זכתה הטריוויאליות בלגיטימציה. וכך הוכנעה המחשבה היוצרת, המתפרצת, המוזרה, האחרת, המשתוללת, המורדת, לתביעות מתכנתי המחשב הזה, שהפך כעת לאשף ולאדון.

כי ההומניסטיקה החיה היא פשוט שמחת המגע באנשים. היא שעת ההנאה שלהם. היא שעת הדיבור שלהם, שעת נוכחותו של אדם כפי שהוא אדם, של הרפתקאות רוחו, של דמיונו, של סקרנותו וגם של מציאת האחר, המתחכך בו בצידו והשונה ממנו, שעת חמלת האדם, שעת דעת אפסותו, בלי נמיכות-קומה מפני המדע, בלי העמדת-פנים מדעית. שעת ההומניסטיקה היא אפשרות לשעת פגישה יפה לאדם אחד עם פרפור דיבורו של אדם אחר, ברגע של קשב. רגע שאם יודעים כמוהו, לא מוותרים עוד עליו ולא חדלים עוד מחפש אותו, תמיד.

יזהר יוצא כאן חוצץ נגד המחיר הכבד שמשלמת היצירה ההומניסטית בגין האימפריאליזם המדעי-אקדמי. בדומה למקרהו של ענק רוח אחר שחסר לנו מאוד בימים אלה, ישעיהו ליבוביץ, הרטוריקה של יזהר אמנם מוקצנת בתוכנה ומתלהמת משהו בסגנונה, אך בכל זאת אמת גדולה יש בה: אל לנו לוותר על שיח הומניסטי ספונטני, ראשוני, אישי, סובייקטיבי ובלתי-מדוד, וזאת משום שהאמיתות האנושיות הגלומות בשיח זה, אינן נופלות בחשיבותן וחיוניותן מאלה הארוזות למשעי וכדבעי במתודות ובמתכונות האקדמיות. במילים אחרות, על נעורים וזיקנה, שמחה ויגון, חדרוה ומועקה, טעם החיים ותהומות החדלון, אהבה ושנאה, טוב ורע, צדק ועוול, יפה ומכוער, נאצל ובזוי – על כל שכתבו נביאים, הוגים, משוררים, מחזאים, מסאים וכותבי יומנים – לכל הדברים הללו שהכי קרובים לליבנו נדרשת מידה רבה של דיבור ישיר, אישי, בלתי-מדוד ולעתים גם גולמי. אנחנו הסדוקים, אנחנו השבריריים, אנחנו המסתירים, אנחנו מחפשי זהותנו שלנו ואהבת האחרים, אנחנו שיש לנו בפנים כל כך הרבה מטענים

1. יזהר סמילנסקי, "כך בגדה ההומניסטיקה במהותה וחדלה מהיות הומניסטיקה", בתוך החינוך במבחן הזמן, ערך איתן פלדי. תל אביב: רמות, 1997.

דרוכים, לעתים נפשות מסוכסכות והרי געש פעילים – אנחנו היצורים שהשפה היא משכן עולמנו והמדיום המרכזי של אנושיותנו – יהא זה מעשה טראגי בעליל לוותר על השיח ההומניסטי הישיר, לכרות את לשון הדיבור הראשוני, לגזור על עצמנו אדם במקומות המייחלים לאמירה ולדיאלוג.

בהינתן שני הסייגים שחשוב לי להדגישם – ראשית, שיש מקום גם לאקדמי-המדוד וגם לאישי-הישיר, ושנית שגם על השיח ההומניסטי הישיר חלים שיפוטי איכות של חוכמה, חשיבות, טעם וסגנון – בחרתי לייחד בגליון זה של "החינוך וסביבו" שער אחד לדיבור הומניסטי ישיר – שער שכותרתו "אחרות" [otherness]. שער ב"חינוך וסביבו", שיש בו נשמה יתרה, פרובוקציה קלה, עוררות מתריסה, ודיבור ישיר הכורך את האישי עם המקצועי, הפרטי עם הציבורי. שער שכולל אמירות שמאירות את התופעה של "האחרות" הכואבת והמודדת; שפותח תריסים (מוגפים על-פי רוב) אל הקולות הכלואים, העצורים, הנבלמים, המתביישים, הלא מעוזים; שמבקש (בלשונו של בובר), "ליטול חלק בהוויה של האחר", ולשדר (בלשונו של פריירה) אהבה, תקווה וסולידריות אל אלה המתעקשים ומתקשים במשימה של בניין דיוקנם. הבחירה בהתקנת שער שכזה (אני מבקש להעיד), לא הייתה שכלתנית-אידיאולוגית, אלא היענות לטקסטים מרגשים ואמיתיים ששלחה לי סטודנטית, ועתה בוגרת שלנו, בסמינר הקיבוצים.

לאורך מספר שנים, תחילה כסטודנטית ולאחרונה כמורה בבית ספר, שלחה לי שרון מלכי טקסטים קצרים ומרגשים. בתוך דבריה – בין שהם סיפור חיים, עדות רגשית, התרסה חברתית, זעקה מוסרית, אידיאליזם חינוכי, רגישות תרבותית או התמודדות עם בניין הזהות האישית – נוכחות אמיתות גדולות של החיים. זהו קול אישי, קול של "אחרת על אופנוע", שמנכיחה את עצמה ואת עצמנו בצורה שספק אם רובנו חווינו בעבר. זהו בראש ובראשונה קול כן, אישי, מיוחד, חזק ועשיר. קול ישיר, בלתי אמצעי, חושפני, לא תמיד מלוטש – אבל מרגש ואמיתי. קול שאחרי ששמעתי אותו אני רוצה עוד להיות חרש למילותיו. זהו אחד מן הקולות האחרים הרבים, הכל כך מרגשים וחשובים, שאין לנו בשגרת יומנו ובלחץ משימותינו את הפנאי להיות קשובים להם. קולם של סטודנטים ערבים לדוגמה, שאם רק יספרו בקול אישי, בלתי אמצעי, חשוף, את שהם עוברים וחווים כערבים – במחסומים שבדרכים, במשברי הזהויות והנאמנויות, במלחמות התרבות המודרניות והמסורתיות. וכך גם קולם של עולים חדשים, מתנחלים דתיים ושאר בנים ובנות של קהילות שהאתוס הדומיננטי והשיח ההגמוני מסמנים אותם כפריפריאליים, כ"אחרים".

כמאמר שכתבה הפילוסופית של החינוך מקסין גרין על ההומניזציה של התלמידים באמצעות האמנויות, היא אומרת:

האמנויות תורמות לחינוך בכך שהן מעוררות את בני-האדם לבחינת מציאות חייהם ויוצרות אצלם אי-שקט ואי-נחת שמחייבים אותם ל"בדק-בית" ובחינה עצמית... האמיתות האנושיות שהקורא חווה במפגשו עם היצירה הספרותית מניעות אותו בסופו של דבר למפגש עם עצמו ועם עולמו. עצם התבוננותו במראות רוח האדם, המגולמות

ביצירות הגות ואמנות, מביאה לכך שמהו חבוי ועמום בתודעתו שלו מגיע לכדי התגלות והתבהרות. התנסויות אלה מפתחות באדם סוג מסוים של ידע רוחני: רגישות ומודעות רבה יותר למשמעות, איכות, שלמות, יחסי אנוש, תחושות פנימיות והכרעות ערכיות...

באמצעות תובנות אקזיסטנציאליות שכאלה, יכולה ההתנסות באמנות (בכוחות עצמה או בתיווכם של מורים) להניע אנשים לחרוג אל מעבר למוכן מאליו ולסתמי שבשגרת המציאות – מהמוניות הכרך, מהתעשייה והמסחר, מהאדישות לסבל ולעוול, מהפרות הקדושות ומהמיתוסים התרבותיים, משקרי החיים ומהונאות הפוליטיקאים, ומחדירת הטכנולוגיה והביורוקרטיה לכל רובדי החיים.²

דברים אלה של גרין, יחד עם דבריו הקודמים של יזהר, הם שעמדו כרציונל להתקנת שער בלתי שגרת זה של "אחרות". חלקתי רעיון זה עם עמיתים רבים והצעתי להם להיכנס לדיאלוג עם הטקסטים של שרון מלכי – לומר אמירה אישית, אך גם תרבותית-חברתית, שמתכתבת עם הטקסט של שרון ועם הסוגיות העקרוניות שעולות בו. התגובות היו באופן די צפוי שונות ומנוגדות: היו שדחו את הרעיון על הסף מפאת חוסר האקדמיות של הטקסט, ומכך שאין מה להתפלמס עם דיבור כל כך ראשוני ובלתי-מהוקצע; היו אחרים שסברו שיש מקום לשיח הומניסטי ישיר ובלתי-אמצעי אך מן הדין שיהא יותר מלוטש ומעמיק; והיו עוד אחרים שחשו מרוגשים ומאותגרים על ידי הטקסט ולקחו על עצמם להגיב לו ולדבר איתו.

כפי שתראו להלן, הדיבור הישיר של עמיתנו ועמיתותינו בסמינר הקיבוצים, בהתייחסותם לטקסטים של שרון מלכי, אינו עשוי מקשה אחת. חנוך בן פזי, נורית דביר וחגית גור כרכו בדבריהם, עם דגשים שונים, את האישי, החברתי, המוסרי והפדגוגי. שניים אחרים, איש ואישה בעילום שם, תרמו היגים והתודעויות של זהויות. רוני סומק תרם שיר פרי עטו שמתכתב עם הדיבור של שרון. אמירה קמינר מציגה אמירה על התיאטרון כגשר אחר אל האחר, ואני הוספתי לסיום שיר זעקה של פאט פרקר – משוררת אמריקנית לסבית ושחורה – הכותבת על כל כך הרבה "אחרים" שחרף סבלם בגין "אחרותם" נשארים כהים ועוינים כלפי "האחרים" האחרים.

2. מקסין גרין, "הומניזציה באמצעות האמנויות", בתוך נמרוד אלוני (עורך), **כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית**. תל אביב: מכון מופ"ת והקיבוץ המאוחד.

אחרת על אופנוע

שרון מלכי

כשעליתי על האופנוע בדרך חזרה הביתה, עצרתי ליד הפשקווילים הכל כך בולטים בשכונה הנקייה הזו בצפון הברועה התל אביבית והבטתי בהם ארוכות. התקרבתי כדי לקרוא את האותיות הקטנות. ראיתי שכתוב שם "מצעד התועבה האנטישמי המחריד בחסות בג"ץ כנגד א-לוקים. אלוקים שונא זימה". א-לוקים, אלו שאינם לוקים, הם הם היכולים לצעוד בשעריה הקדושים של ירושלים? וכל הלוקה לא ייכנס בשער ויישאר בתל אביב הלוקיה והמפויחת.

כשהבטתי בפשקווילים השונאים אותי כל כך הרגשתי איך ארומת אהבת האדם שבי מתנדפת ואת מקומה תופס ריח צחנה, ריח של שנאתם אליי וגרוע מכך, שנאתי אליהם. עליתי בחזרה על האופנוע עם לסת הדוקה מעצבים שתפסו בי, הכנסתי להילוך ראשון בבעיטה ועפתי משם. בסיבוב ראיתי שמישהו הספיק לקרוע את זנב שורת כרזות הפשקווילים ובמקומן ריסס בגרפיטי שחור את המילים "אהבת אמת". אני לא יודעת איך אבל זה הספיק כדי לרכך את השנאה והעלבון שבערו בי. בירידה לאיילון כבר נזכרתי למה בעצם בחרתי ללמוד חינוך. מיוחד. חינוך עבור ולמען ה-לוקים. נזכרתי למה אני בוחרת כל פעם מחדש להאמין בטוב של אנשים.

★★

מגיל כלום לימדו אותי להיכנס לתוך התבנית אליה נולדתי – האישה. מגיל כלום חינוכו אותי להיות אישה-כלום. לא לכעוס, לא לבעוט, לא לשחק כדורגל, לא לטפס על עצים, לא לצרוח, לא לחטט באף, לא להפליץ ליד אנשים, לא לרוץ, לא לקפוץ, לא להרביץ, תפסיקי כבר להרביץ, לא ללבוש בגדים כל כך גדולים, חבל דווקא יש לך גוף כל כך יפה, לא להתנגד לעקבים, לא להתנגד, לא לאכול כל כך הרבה, לא לגדל שערות ברגליים, לא לגלח את הראש, לא לגדל שפם, לא להבליט את מה שלא צריך, כן להבליט את מה שצריך, להיות בשקט, לא לאהוב בנות, לאהוב בנים, לא ליהנות כל כך מסקס, לא לרצות להזדיין כך, להזדיין אחרת, לא לכעוס בקול רם, להיות רכה, לקבל, לחפון, לטפל, להכיל, לאהוב את כולם, להיות רחומה, רחמנית, אחות סיעודית. על הזין שלי. הכעס שלי הוא לא כמו הכעס שלך. אני הייתי צריכה לקחת בכוח את הזכות לכעוס כמו שאתה בכלל לא עצרת לחשוב על הפריווילגיה הזו. הכעס שלי בא ממקום נשי לסבי פמיניסטי מזרחי מהשכונה שלי בחולון.

★★

מתי בפעם האחרונה פחדת ללכת ברחוב לבד? מתי בפעם האחרונה פחדת להיחרד? מתי בפעם האחרונה מישהו סתם לך את הפה? מתי בפעם האחרונה נתן לך רופא להרגיש שאתה נודניק נזיריטי? מתי הייתה הפעם האחרונה שנאבקת על החופש שלך לאהוב ולא תמכת באופן עקרוני במאבק על החופש של מישהו אחר לאהוב? מתי היית אתה הנפגע והפסקת להיות המזודה? מתי בפעם האחרונה הביטו עליך מוזר? מתי הייתה הפעם האחרונה שאנשים נעצו בך מבט

והרגשת חשוף ופגיע וזר? מתי הייתה הפעם האחרונה שמישהו נתן לך סיבה מספיק טובה לכעוס? מתי בפעם האחרונה הרגשת חסר אונים מול ממסד בהחלטות שאתה יודע שיעלו לך בחיים? מתי בפעם האחרונה עלה לך משהו בחיים?

★★

אני יוצאת מהחור של ילדה עשירה בת 10, יורדת מהקומה השנייה אל הסלון המפואר, בגושם ולי יש חור בחליפת הסערה. לעזאזל, אני הולכת להגיע הביתה עם בגדים סחוטים ממים, זה די ברור. על הספות בסלון רובצים אדוני הבית העשירים. תמונה מאושרת של משפחה רגילה שדומה לכל שאר המשפחות המאושרות. האב יושב זחוח על הספה עם כוסית ויסקי ביד ומחליף איתי כמה מילים על הרמה הנמוכה של המורים בבית הספר הציבורי. אני נותנת לו לפרוק את כל הזוהמה והזעם שהוא צובר בכל פעם שעליו לשלם לי כדי שאלמד את בנותיו מה שהמורה בבית הספר הציבורי לא מצליחה. כשהייתי ילדה אמא שלי הייתה נוהגת לנקות לי את המוגלה באוזן עם ויסקי. היא הייתה מושיבה אותי בחדר המקלחת וסוחטת חתיכת צמר גפן רוויה בוויסקי לתוך האוזן המוגלתית שלי. זה היה משאיר לי אוזן מבושמת וסחרחורת. את הזוהמה של ארון הבית הוויסקי בכוסית לא יכול לנקות. יושב על הספה מבושם קלות ונותן לזחיחותו לפרוץ את המחסומים שהאלכוהול התיך. אני מהנהנת לדבריו וממלמלת משהו על משכורות נמוכות למורות רק כדי שהוא יסתום ואני כבר אוכל ללכת. עולה על האופנוע שלי ומגיעה הביתה אחרי חצי שעה, רטובה עד לשד עצמותיי.

★★

אני עומדת בראש רמפה ענקית ותלולה. מתחת לרגלי השמאלית מונח סקייטבורד. מה אני עושה? איך הגעתי לפה? למה אני לא יכולה ללכת לפסיכולוגית ולהתמודד עם משבר גיל ה-30 כמו בן אדם? למה אני צריכה לקנות סקייטבורד ולנסות לשבור לעצמי את הראש? הברכיים שלי רועדות ונפלות, אני בחיים לא אצליח להגיע לצד השני של הרמפה שם עומדת נערה ומביטה בי. יש לה גשר בשיניים ומגינים על הברכיים והיא מחכה שאני אזוז כדי שהיא תוכל להתגלגל. אז אני זוה. היא עולה על הסקייט ויורדת את הרמפה בלי פחד ליפול ולשבור את הגשר בשיניים שבוודאי עלה הון תועפות. היא מופיעה מולי פתאום מצביעה על הסקייט הדנדש שלי ושואלת: את עושה גם? כן, אני עושה גם. היא מחדירה בי התלהבות, נערה גמלונית עם גשר. אני לוקחת אותה איתי לתוך הלב ועולה שוב על הסקייט. דחיפה קלה עם הרגל ואין כבר דרך חזרה. אני מידרדרת לתוך רמפה מבטון על חתיכת קרש עם גלגלים. יש אנשים שמעוררים בי השראה.

★★

להראות אחרת, אישה אחרת, מורה אחרת. אולי, אולי, התלמידים שלי יבינו שיש כל מיני אנשים ונשים ומותר להיות אישה ובוועטת וקולנית וכועסת ועדיין מוערכת ולא בשוליים אלא בתוכנו, משלנו, כי יש פה מספיק מקום. ואולי יש סיכוי שאנשי הדור הבא ייחשפו לשלל דימויי גוף נשיים ולא יגדלו לתוך תבנית מוגדרת של יופי ואישה (ואולי יהיו פחות הפרעות

אכילה?) ואולי אני ארים את היד לכתוב על הלוח והתלמידה בשורה הראשונה תראה שיש לי שיערות בבית השחי ותתלהב? ומבית השחי השעיר, המשוחרר, הנשי והאחר שלי תצמח אישה שיהיה לה החופש לחשוב אחרת (אולי לכעוס בלי אשמה?).

האנרכיה משחררת אותי. החופש שלקחתי בכוח, המרחב הנשי הלסבי שאני מתקיימת בו נותן לי את היכולת להיות יפה ואהובה כמו שאני. בדיוק כמו שאני. בלי גזרה יותר מדי נמוכה. בלי חולצה צמודה. עם שדיים, בלי שדיים. איך שבא לי.

★★

איחרתי היום לכנס תל אביב לחינוך מתקדם. כשהשופט חשין סיים את דבריו, עליתי על האופנוע ונסעתי לעבודה. כל הדרך החזקתי את הכידון ממש חזק כדי לא לעוף עם רוחות השינוי שנכנסו בי ואז הבנתי שהשופט חשין תדלק אותי. שוב. אני מתודלקת באהבת אדם וחדורת כוחות ורצון לשינוי חברתי. אני רוצה לארוז את המילים המתניעות האלה לגלולות קטנות ומרוכזות ולשמור אותן במקום קריר ויבש כדי שלא יצברו טחב ויתקלקלו, כדי שאוכל להשתמש בהן ברגעים פחות אופטימיים ויותר שחוקים.

כמה מילים על אחרות ואחריות

חנוך בן פיזי

למקרא "אחרת על אופנוע", לא יכולתי להימנע מלהרהר בספרו המפורסם של רוברט פירסיג "זן ואמנות אחזקת האופנוע". הספר המשמש לפירסיג שדה התנסות ספרותי-פילוסופי, מבקש להציע בפנינו הקוראים, מושג חדש של "איכות", כזו שתוכל להתקיים ולכוון את האדם אל מעבר לדיכוטומיה שבין העמדות הרומנטיות והעמדות הקלאסיות. גיבור הספר זוכה לשם 'פידרוס', הלקוח מתוך הספרות האפלטונית – ואולי מבקש בכך לכתב את רוכב האופנוע גיבור ספרו עם אותו פידרוס בן-שיחו של סוקרטס, זה המעדיף לצאת אל מחוץ לעיר הגדולה. השיח הפילוסופי מתחיל מן היומיומי, כאשר בוקר אחד מתקשה פידרוס להתניע את אופנועו. אולם התקלה הקטנה והיומיומית הזו מציבה אותו בפני השאלות הגדולות המכוונות את חינוך דרך ההתמודדות עם התקלה, עולה השאלה עד כמה תעכיר בעיה טכנית זו את יומו. פידרוס, מוצא עצמו עסוק בשאלה, מה יגרום לו לשלוות נפש פנימית גבוהה יותר: ההתכנסות הפנימית, אשר הד זני מרחף מעליה, ומכוון את דרכו אל ההתבוננות פנימה לתוך נפשו; ואולי דווקא תהא זו היציאה החוצה, על ידי היכולות שירכוש בהתמודדות עם הקשיים שמציבה בפניו המציאות המלאכותית. פידרוס הרוכב על האופנוע מתמודד עם השאלה של הצפייה, השיפוט, האחריות והמעשה.

"להיות אחרת על אופנוע", משמע להיות **האדם האחר** שרוכב על אופנוע, אך יכול גם להתפרש כאדם שרוכב **באופן אחר** על אותו אופנוע. ואולי, מה שאנו נשאלים על ידי הגיגים אלו, האם בכדי להיות אחר, עלי גם לרכוש מיומנויות ואיכויות אחרות. האם האחרות שהיא אחרותי וייחודי הם תוצאה של החובה שלקחתי על עצמי לזהות את עצמי, והזכות שלקחתי להגן על זהותי? אולי האחרות והייחודיות שלי הם תוצאה של החובה שלקחתי על עצמי לכבד את האחר ואת האחרים? הייתי רוצה להציע קריאה קצת אחרת בהגיגים המוסריים האישיים, מתוך הפרספקטיבה שאקרא לה "אחריות".

מבטו של האחר הוא הגייהנום של האני, כתב סארטר, וכיוון לומר שהקושי הגדול של החירות שלי מצויה בהיותי נתון תחת מבטו של האחר והאחרים. באופן דומה ובוטה יותר, לימד מישל פוקו, כי בית הכלא המושלם הוא הפאנאופטיקום, המבנה העגול שבו ניתן לראות מכל נקודה במבנה את החלל כולו, אין פינה או זווית חדר שבה ניתן להסתתר. מבנה זה הוא הכלא המושלם, משום שכאשר מתבוננים בכך מכל פינה, וכאשר אתה נראה מכל צד, אינך מוצא עצמך אלא בסוג של כלא – כלוא במבטם של האחרים. הבסיס המאפשר את החשיבה הזו ואת החששות האלו, הוא שיש קונפליקט מובנה בטבע האנושי בין האני לבין האחר. התביעה לזהות העצמית, היא תביעה העומדת מול הקונפליקט המובנה במבטה של החברה ובמבטיהם של האחרים. אני מבקש לעמוד על זהותי העצמית, וזו נתקלת בזהותם של האחרים שאינם מוכנים להכיר בזהותי.

את הדיבור על **האחריות** המוצעת על ידי לוינס, אפשר לנסח בכל מיני דרכים, אולם אבקש

בהגיגים אלו להציע לחשוב על האחריות דרך **האחרות של האני**. כוחה המוסרי של תחושת האחרות הוא באפשרות להיחלץ מן המאבק האינסופי במבטיהם של האחרים. **כאשר האני תופס את עצמו כאחר, הוא עושה פעולת ויתור מוסרית מן המעלה הראשונה, כיוון שוויתר על המבט השופט שלו כלפי אחרים**. האני הרואה עצמו כאחר, מציע בפני החברה הסובבת אותו, את האפשרות שלא להציע דומות ושוויון בין בני אדם, אלא להציע ערך של שונות בין בני אדם כערך ראשון במעלה.

המפגש היומיומי שלי עם אדם אחר הוא מפגש שבו אני שואל את עצמי לאחרותו של האחר. המבט של הסובייקט המתבונן באדם האחר, מתגלה כשיפוט חברתי או מוסרי, משום שהאחר נראה לו כאחר ממנו. החברה תגבש לעצמה את המרחב של זהותה, ואת השיפוט של האחרים ממנה. בחברה כזו, האדם האחר או הזר משמש אותנו כדי להגדיר את גבולותיה של החברה. הציווי האתי, אומר לוינס, מקדים את האחר לאני. קודם שאני נדרש לזהות את עצמי, אני נתבע לכבד את אחרותו של האחר. הסובייקט איננו זה המחפש את הדומים לו, ואת החברה המגדירה את זהותו, אלא זה הניצב בפני האחר ובפני האחרים ומכבד את אחרותם ושונותם של כל בני האדם. האחריות מוגדרת על ידי הציווי לשמור ולהגן על אחרויותיהם של האחרים. פניו של האחר, אומר לוינס, מצוות עלי **"לא תרצח" – במובן העמוק שלא לוותר על הזהות הייחודית של האחר שפניו פונות אלי ומביטות עלי**. כוחה של השונות המגדרית היא ההבחנה החשובה ביותר, משום שהיא מונעת מן הסובייקט לזהות את האחרת דרכו, האחרות המגדרית איננה ניתנת לרדוקציה.

העמידה בפני האל כאינסופי מפגישה את האדם לא בפני הזהות והמוחלטות, אלא בפני האפשרויות האינסופיות שמזמנת בפנינו המציאות, וממילא בפני אינסופיותה של האחרות של האחרים. הדתיות אומר לוינס, נמצאת באתיקה המכוונת כלפי אינסופיות המציאות, ולא בפני הטוטאליות שלי או של החברה שבתוכה אני חי.

ואולי מדרש חכמים ידוע זה יוכל לבטא זאת באופן הנאה ביותר: "ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחברו" (משנה, סנהדרין ד,ה). במטבעה של מלכים, כל המטבעות נושאות דיוקן דומה, משום שתפקידה של המלכות, ואולי התפקיד שלוקחת על עצמה החברה היא לעודד את הדמיון שבין בני האדם, להתייחס אל כל אחד ואחת בשווה. ואילו במטבעה של הקב"ה, כל בני האדם נושאים את צלם האלוהים, בכך שכל אחד ואחת מהם נושא דיוקן אחר ושונה.

הנסיעה על האופנוע מאפשרת לו לאדם את אותה התבוננות פנימה, ועיסוק בזהותו מול זהותה של החברה וזהותם של האחרים השופטים אותו או אותה. פירסיג מציע לפידרוס רוכב האופנוע שלו, לכונן את זהותו העצמית, מול הכישורים והמפגשים עם האחרים שמזמנת לו המציאות. ואולי לוינס בעקבות מדרש חכמים נאה זה, מציע לנו לבנות חברה שיש בה אחריות, לא לעצם קיומה של החברה אלא לקיומם של האחרים באחרותם, בשונותם ובייחודם.

סיפור חיים כבמה של קונפליקטים חברתיים והבניית זהות

נורית זביר

המספרת מגוללת בפנינו פיסות מסיפור חייה המאירות את מורכבות המרקם החברתי בו אנו מתנהלים. בסיפור נחשפות מערכות כוח שונות היוצרות מאבק גלוי וסמוי בין קבוצות שונות של 'אחרים' ובין שוליים ומרכז. בקפל אחד של סיפור חיים נארגות זהויות מורכבות של קבוצות השתייכות רבות: פמיניסטיות, חרדים, עשירים, עניים, תל-אביבים, ירושלמים, גברים, נשים ועוד. כל אחת מהקבוצות הללו מייצרת נרטיב אישי וקבוצי המבקש לבצר את מיקומו החברתי ובונה את החומות וכלי הלחימה שלו על מנת לשמר ואולי אף להעצים את עצמו. הצורך של כל קבוצה 'אחרת' ליצור ולתחזק את זהותה הייחודית יוצר עימות עם קבוצות שונות בחברה. היא משמיעה את הקול האחר של מי שאינו שייך לנרטיב של אלה ש'אינם לוקים', ובעיניהם מי אשר מצטייר כ"לוקה" לא ייכנס בשער ויישאר בתל אביב "הלוקיה והמפויחת".

ההגדרה של מי ששייך ומי שמודר, מי בעל הזכות ומי משולל זכויות, למי יש קול המוצג בחוצות באמצעות פקשווילים, ושל מי הקול הנאלם - זו הגדרה סובייקטיבית המשקפת את הדרך בה המספרת תופסת את עצמה, אך גם את הדרך בה החברה תופסת את ה'אחרות' ואת מאבקי הכוח שהיא מייצרת. הפרשנות האישית של המספרת נובעת מהטקסטים שנכתבו בתודעתה והתעצבו בסיפור חייה, אך בה בעת היא מתהווה מתוך מעין דיאלוג בין-טקסטואלי: בין הטקסט שלה לזה של מי שכתב פקשווילים, בין זה המעסיק אותה כמורה פרטית לזה הדובר בכנס החינוך. זהותה מתעצבת באמצעות דיאלוגים בלתי פוסקים עם 'אחרים' ועם 'שייכים'. והיא, כמו כל סובייקט המשתייך לקבוצה זו או אחרת, הממוקמת במרכז החברה או בשוליה, נאלצת מחד להפעיל מנגנוני כוח על מנת להתקיים בעולם מרובה פרשנויות וזהויות, ומאידך להתנגד למנגנוני כוח של אחרים המאיימים על זהותה.

סיפור החיים המוצג לפנינו משמש, אפוא, את המספרת לא רק כדי לשתף אותנו במצוקותיה כלסביבת, פמיניסטית ומזרחית, אלא גם כדי לטעון טענות, להצדיק, לשכנע, להתעמת, ואולי אף לגייסנו כאנשי חינוך לחולל שינוי ולתת לגיטימציה לאחרותה ולתת לה עוצמה שחסרה לה. סיפור החיים הפרוס לפנינו הולם בנו, מסעיר ומעורר רגשות עוצמתיים, אך עיקר כוחו בכך שהוא מהווה בדינו, המחנכים, כלי לפיתוח דיאלוג מפרה ולהעצמת חניכינו, אלה המשתייכים לקבוצות שונות וחשים סכנה לאוכרן זהותם. סיפורי חיים כפי שראינו, מסייעים במקרים של קונפליקטים בין-אישיים ובין קבוצות השתייכות שונות, כמו גם בהתנהלות עם דילמות פנימיות: אישיות ומקצועיות. חשיפתם עשויה לזמן תהליך של התבוננות פנימית המטלטל את התפיסה האינסטרומנטלית של 'האני', לפיה הכוחות המעצבים אותם הם חיצוניים ודיכוטומיים ומעמיקה תפיסה עצמאית של 'האני', בעלת אופי ביקורתי, הבוחנת תמידית תפיסות אחרות, ויוצרת חשיבה מורכבת ורפלקטיבית, כפי שעולה בסיפור החיים שגוללה בפנינו האחרת.

כמה מלים על "אחרות" ו"אנחנו-יות"

חגית גור

באחד הקורסים שלימדתי לפני שנים ביקשתי מהסטודנטיות שלי כמשימה בקורס של חינוך לדמוקרטיה, ללכת למקום בו הן "האחר" – שבו הן יכולות לחוות חוויית מיעוט. ביקשתי שיתערו וישתתפו בפעילות שמתרחשת שם כחברות מן השורה. ביקשתי שלא יבואו כמי שבאות לחקור, לנהל פעילות, או לתת משהו ל"אחרים", והקשיתי לדרוש שיעשו את ההתנסות לבד, לא עם חבר/ה.

הייתה מי שבחרה להתארח בכפר ערבי, אחרת בכפר של חב"ד, הייתה שבחרה לשהות במועדון של פגועי נפש, עוד אחרת בכר של לסביות, ועוד אחת שבחרה להצטרף לפעילות בערב תרבות של חירשים. מגוון ההתנסויות היה רחב והקיף קבוצות שונות של ה"אחרות" הישראלית. זו הייתה הזמנה לחוש חוויה זמנית של מיעוט; הזמנה להתבונן בתחושות ולהבין דרכן את הפריבילגיות הקיימות בתוך הנוחות המפנקת של קבוצת הרוב.

התרגיל עשה הזרה (Estrangement) ל"אנחנו-יות" של הסטודנטיות; הזרה לתחושת השייכות לרוב בו החברים הם כמוני וכמוך; הזרה למוכר והידוע, למקובל והרגיל, עליו לא שואלים שואלות. ביקשתי שיכתבו את החוויה האישית שבה התנסו, וביחד ניסינו לעשות דקונסטרוקציה של מרכיבי הנורמטיביות שלנו, ה"אנחנו-יות", המגדירה באופן כל כך חד ומובהק את ה"אחרות" ונתפסת כטבעית ומובנת מאליה לחברי קבוצת הרוב, עד כי מי שבתוכה אינם עוצרים לחשוב ולו לרגע כיצד הובנתה תפיסה זו בתוכם.

לאלה שנולדו לפריבילגיות, לא פשוט להבין את ה"אחר". לא פשוט להם להבין שבעצם הגדרת ה"אחר" כ"אחר", ה"אנחנו" מגדירים את עצמם במקום מאד נוח, במרכז, במקום שאין בו "אחרות". בדרך כלל א/נשים לא בוחרים לתוך איזו קבוצה להיוולד. החברות בקבוצת הרוב וההבניה החברתית המלווה אותה מלמדים את חברי קבוצת הרוב לראות את ה"אחר" ולא לראות את ה"אנחנו". באותה העת ההשתייכות הקבוצתית מלמדת גם את ה"אחר" את חוויית ה"אחרות", במקרים רבים בדרך כואבת של אפליה והדרה. אם הם ה"אחר" מי "אנחנו"? אם הם השוליים, אנחנו המרכז. "אנחנו" מגדירים אותם כ"אחרים". ל"אנחנו" המגדירים, יש פריבילגיה, יש עמדה של כוח. אך זו עמדת כוח שקופה מאד, בלתי נראית, מובנת מאליה עד כי לא מייחסים לה מחשבה רבה.¹

ולמרות זאת, אם הם "שונים" אנחנו דומים, אם הם שוליים אנחנו מרכזיים, אם הם מופלים לרעה, מודרים, מתויגים, אנחנו מי שמדירים אותם, או נהנים מהיעלמותם מהמרחב שלנו, אנחנו מי שממייגים אותם ומפלים אותם לרעה, גם אם לא בכוונה. נדמה לנו ש"אנחנו" שוויוניים

1. McIntosh, Peggy (2004). "White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack", in Paula Rothenberg (ed.) **Race, Class, and Gender in the United States**, New York: Worth Publishers.

והומאניים, אך הפרקטיקות של ה"אנחנו-יות"² נחקרות פחות מה"אחרות" עליה כותבים רבות. באוניברסיטאות קיימים לימודי "אחרות" רבים, לימודי נשים למשל, לימודים אפרו-אמריקאים, היספניים, אסייתים וכדומה. בעשרים השנים האחרונות גם התחילו ללמד לימודי נכות (Disability Studies). בארצות הברית אף התחילו ללמד לימודי לבנות (Whiteness studies), לא בישראל. אני חולמת על הקמת מגמה ללימודי נכות (Disability Studies) פה במכללה, שבה נלמד ביחד עם מורי העתיד להסתכל על אנשים וילדים בעלי מוגבלות כקטגוריה חברתית שנוצרה בהכנות חברתיות.

מנגנונים מסוגים שונים מרחיקים מאתנו תחושה של אחריות ובונים בנו את האשליה שאין לנו חלק בעניין הדרתם של ה"אחרים". מבחנים פסיכומטריים, למשל, מסננים מי ייכנס ללמוד אצלנו ומי לא, נותנים הרגשה של אובייקטיביות ופייריות. ידע הגמוני שנלמד ומעלים או דוחף לשוליים הבלתי-רלוונטיים את ההיסטוריה והתרבות של "האחרים", עושה פעולה דומה. גם שימוש בשפה גברית, זכרית, המגדירה את "אחרות" האישה – הוא דוגמה ידועה להבחנה בין הטבעי והניטראלי לאחר שטבעו פחות מוסדר ושלם.³

ה"אחרים" מרגשים אותנו. בשבילם נשבור לרגע את הנורמה המקובלת של כתיבה אקדמית המאפיינת את ה"אנחנו-יות" שלנו ונעשה להם מקום זמני. הם מביאים אותנו לידי דמעות של התרגשות, שכן במראה שהם שמים לנו אנחנו משתקפים לעצמנו כל כך טוב, כל כך הומאניים, אנחנו מקבלים אותם על אף ה"אחרות" שלהם. אתמול תרגמתי לסטודנטית שלי את אירוע ההשקה של ספרו החדש של נמרוד אלוני. עשיתי את זה כי המכללה אינה מספקת תרגום לאירועים, מפני שהאחריות על מציאת מתרגמת מוטלת רק על כתפיהם של בני ובנות קבוצת "האחרים", ומשום שיש מחסור קשה במתורגמנות. במהלך הערב אחת המרצות ציינה מעל הבמה את התרגום לשפת הסימנים כאפיון להומאניות של סמינר הקיבוצים. אני כמובן תרגמתי גם את ההתייחסות הזו, והסטודנטית לה תרגמתי עיוותה את פניה בסלידה, כפי שהיו מגיבים אולי בני מיעוט אחרים לו היו מציינים את נוכחותם באולם כדוגמה להומאניות של המכללה. נמאס לה, ל"חירשת", לשמוע כמה טובה ומטיבה החברה השומעת המאפשרת לה להיות בתוכה. היא רואה בהערה הזו גישה פטרוניות, גישה של חסד ולא גישה של זכות.⁴

בסוף הערב ניגשו אלי כמה וכמה מורים, קולגות שלי, לשתף אותי בעד כמה הם התרגשו לראות אותי מתרגמת. ברחתי מהר מאד למכונת נסעתי הביתה לפני שהדמעות ישטפו את פניי. למה זה כל כך מרגש? האם זה היה כל כך מרגש לו הייתי מתרגמת לאנגלית? לא,

2. Johnson, Allan (2001). **Privilege, Power, and Difference**, New York: Mayfield Publishing Co.

3. Tatum, Beverly Daniel (2004). "Defining Racism: Can We Talk?" in Paula Rothenberg (ed.) **Race, Class, and Gender in the United States**, New York: Worth Publishers, pp. 124-131

4. Lane, Howard (1992). **The Mask of Benevolence, Disabling the Deaf Community**, New York: Alfred A. Knopf.

לאנגלית אנחנו רגילים, היא בתוך ההגמוניה. זה מרגש כי חרשים מודרים בחברה שלנו ואיננו רגילים לראות את שפת הסימנים בכל אירוע כבשגרת יום-יום.

אני מדברת שפת סימנים כבר 28 שנים. מאז שנולד בני הצעיר אני מגישה לו את העולם בתוך חברה ישראלית, שמצטיינת בדחיית ה"אחר" ומקדמת את ההנגשה לאט, מאד לאט. אני חיה כבר שנים עם התגובות הנרגשות של אנשים שונים והן תמיד כואבות לי מחדש. הערות ההתרגשות הנאמרות בכוונה טהורה וטוב לב רב: "איזה יופי", "כמה זה מרגש", "כמה נפלא", הן רק היפוך סימטרי, להדרה של אנשים עם לקויות מן המרחבים המשותפים של הלימודים, העבודה ואירועי התרבות. שפת הסימנים עדיין מרגשת אותנו כי היא אינה נוכחת בכל מקום, כי היא לא מובנת מאליה, כי היא לא טבעית לנו, היא סימון ויזואלי של ה"אחרות". כאשכנזיה, בת קיבוץ, בת לדור מייסדי המדינה, אני חיה היטב בתוך "האנחנו-יות", אך כאישה, ואם לבן חירש, אני טועמת לעיתים קרובות את ה"אחרות". אני עומדת עם רגל אחת בתוך לב לבה של "האנחנו-יות" הישראלית ורגל אחת בתוך "האחרות" שלה.

"האנחנו-יות" שלנו מתרגשת מנוכחות ה"אחרות" בטריטוריה שלה באירועים מיוחדים, וכך מתעלמת מההשתקה, מההתעלמות, מהדומיננטיות ומהשליטה של ה"אנחנו-יות". היא מאפשרת לנו להרגיש פלורליסטים, שוויוניים לכאורה, מבלי להתבונן ב"אנחנו-יות" שלנו, זו שאינה מגישה את הלימודים לרוב אוכלוסיית ה"אחרים", זו שמדירה מזרחים, ערבים, נכים מסגל המורים ומגוף הסטודנטים. אנחנו לא מכירים בפריבילגיות שלנו כ"אנחנו", כפי שגברים לא מכירים בפריבילגיות שלהם כגברים.⁵ מלמדים אותנו לא להכיר בפריבילגיות שלנו, כפי שמלמדים גברים לא להכיר בפריבילגיות שלהם כגברים, כפי שמלמדים בעלי-גוף שלם לא להכיר בפריבילגיות החברתיות שלהם כבעלי-גוף שלם.⁶ אבל מן השוליים ניתן לפעמים לראות את הפריבילגיות של ה"אנחנו-יות". כדי לתכנן מחדש את המרחב הציבורי שבו אנחנו מתנהלים יש לדעתי צורך להכיר במימד הענק הזה הנעלם מעינינו. שבירת ההשתקה, ההתעלמות וההתכחשות, לנוכח הפריבילגיות שמהן נהנים ה"אנחנו", היא המפתח הפוליטי לשינוי. ההשתקה, ההתעלמות וההתכחשות הן שבולמות את המאבק לשוויון מהשגת יתר-שוויון; הן שמבטיחות לנושאי הפריבילגיות לשמר את הדומיננטיות של ה"אנחנו-יות".

שרון מלכי מזמינה אותנו לרדת לרגע לשוליים, לצאת מ"האנחנו-יות" שלנו. נמרוד אלוני, כנגד הקונוונציות, ודעות של חלק מעמיתיו, פתח לה פתח להשמיע את קולה; לאפשר לנו להקשיב לה, ל"אחרות" שבתוכנו, ל"אחרות" שאינה נכנסת עדיין בשער המכללה; לאפשר לנו לקבל מתוך הכרה ורצון את סדיקת האנחנו-יות.

5. Cose, Ellis (1996). *A Man's World: How Real Is Male Privilege-And How High Is Its Price?* New York: Harper Collins.

6. Snyder, Sharon L. and Mitchell, David T. (2006). *Cultural Locations of Disability*, Chicago: The University of Chicago

מבוכות

אנונימוסית

לא פעם כשאני יושבת לכתוב, צצה לה כותרת, כמו מודעת ניאון גדולה בלילה, ואז הכול מתארגן לי. הדברים זורמים ונכתבים כמעט מעצמם. "SEMPRE AVANTI", אומר לנו המאסטרו כשאנחנו כבר מתחילים קצת להתייחד עם היצירה החדשה שאותה הוא רוצה שנשיר. תמיד קדימה עם הצלילים, בלי עיכובים, בלי עצירות, פשוט לזרום הלאה הלאה הלאה.

הפעם זה אחרת לגמרי. הכאב הוא אחר, לא ממש מוכר. האם יש קשר בין כאב לי לכואב לו? דברים צצים ומופיעים מכיוונים שונים. מבוכה.

החתול שהיה במצוקה גדולה כשלא היינו פה, וסימן אותה בהפרשות שהופיעו במקומות הלא נכונים, יושב עכשיו רגוע לגמרי על ידי. כמעט על המקלדת אבל לא ממש. נושם לאיטו, באופן סדיר ובנחת. חוזר לעצמו.

הגנן (הערבי) הגיע והוא מטאטא ומשקה, כמו תמיד. אם לא הייתי עכשיו בכותונת המטופשת הזאת יכולתי לצאת ולקרוא לו, לנסות לספר לו. אולי הוא היה מבין. כלומר בטח שהיה מבין אבל כמובן שלא היה מראה לי את זה. מסוכן מדי. הוא רק רוצה לטאטא את חדר המדרגות וללכת. להיות שקוף ואז אין שום בעיה.

טוב, גם לי אין בעיה. עיניים כחולות, עצמות לחיים קצת סלאביות, עור בהיר. אני יכולה להשתלב בכל מקום בלי שום עניינים. ובכלל, כאן הרי זה המקום שלי. אין יותר משלי מאשר פה, בארץ זבת חלב ודבש מתוקה שלי.

סבא וסבתא שלי הגיעו לפני מאה שנה בדיוק, פולנים ציונים, דתיים, והתיישבו ביפו, בין הערבים. וגם התייחדו איתם בלי שום בעיה. אמא שלי נולדה בנווה צדק. צחורה ברה ויפה. הייתי תמיד מן האצולה הייחודית ביותר כאן: אמא צברית! דור שני. הכול הגיע לי וגם קיבלתי. ואם לא נתנו, אז דרשתי.

ועכשיו? אין ממי לדרוש. אין למי להגיש חשבון וזה מביך אותי. אני טיפוס לוחמני. פה בארץ חמדת אבות תתגשמה כל התקוות. ואם תקווה אחת מהססת לה קצת – אז נותנים לה דחיפה קלה בתחת, והיא כבר מסתדרת, נכנסת יפה לשורה.

כשאמא שלי גדלה היא ידעה בדיוק מתמיה מה נכון ומה לא נכון. תמיד. מעניין, אני תוהה, מה הייתה אומרת לי היום? לא חשוב, היא כבר הייתה מוצאת את דרכה. מבוכה לא הייתה חלק מאוצר המילים הלאומי שאספה, צחצחה והבריקה אצלנו בסלון.

היא הקימה את בית החינוך לילדי אמהות עובדות בצפון תל אביב, שהיה שונה לגמרי מן הצפון של היום. האם שושנת הרוחות יכולה פתאום להשתנות ולהמציא נגיד חמישה וחצי כיוונים חדשים?

אבא שלי היה חלוץ שבא מרוסיה. הוא דווקא היה שחום (כדאי לשים לב למילה זו כי בהמשך הסיפור היא תתגלה כמילת מפתח). היה חבר קיבוץ כמובן. אז כולם היו – לא? למרות שאם חושבים על זה, בטח כמה אנשים גם גרו בעיר וחיו חיים בורגניים פשוטים

וחדגוניים, אבל משום מה לא מדברים על זה בכלל. סוד מדינה. בכל אופן אצלו שום דבר לא היה חדגוני, ואחרי שגמר להיות קיבוצניק הוא הקים את קואופרטיב התחבורה הראשון במדינת היהודים: "דרום יהודה".

גם הוא היה לי למקור גאווה לא קטן, בעיקר כשהיה מופיע בימי שישי אחרי הצהריים עם האוטובוס שלו, מחנה אותו במגרש הריק ליד הבית ויורד בכבודות, חבוש בקסקט נהגים כהה ומיוזע.

אביו של בני קיבל התקף חרדה קל לאחר ששמע את הסיפור. טוב הוא די רגיש בדרך כלל. הוא מה שהיינו קוראים בילדותנו: "סבון פולני". לא כזה טייס גברי שאומר בקול עמוק: "חמודלה, בואי נזוז כבר", אלא חיוור, מאופק, ממושקף. טוב, נו אירופאי. אין הרבה מה להתפייט. אפילו לא היה בצבא כי לא ממש התאים לזה, אז התעסק באמנות. כי מה כבר היה יכול לעשות עם עצמו בשמש הקופחת כאן עם עור ועיניים כל כך בהירים?

ולמרות שכבר מניתי את כל הרשימה הזאת – ויש אפילו לא מעט פריטים שלא נכנסו עדיין והיו מוסיפים לי כבוד לא מועט ועוד דברים כמו יציבות, רגש שייכות, גאוות יחידה. ולמרות זאת עדיין אין לי כותרת לקטע שלי ואני לא מצליחה לשים את האצבע על עצם העניין.

אמרתי לו: "תיקח כבר כדור הרגעה, מה הקטע?"

"כבר לקחתי", הוא עונה. חיוור. שקט. גדל בארץ אחרת שבה היה חוטף לא פעם – כי קראו לו 'קאופמן'. מאז נעשה רגיש לעניינים מן הסוג הבוטה. רק לא מזמן גיליתי שההורים שלו, מנוחתם עדן, היו נורא מרוצים כשהתחתנו כי אני צברית, ואפילו גם האמא שלי – "אונד די מאמע אויכעט". מסתבר שזה נראה להם כמין תעודת ביטוח כזאת, רק שבקרות המקרה שבגינו יש תביעה, מתברר כמובן שלא קראנו היטב את הסעיפים הרשומים באותיות הקטנות. לפני 24 שנים, כשישבנו עם פקידת הסעד מן השירות למען הילד, היא רצתה לברר אם יש לנו בקשות מיוחדות לקראת האימוץ. האמת שלא נראה היה לנו נכון להתערב בענייני הגורל יותר מדי. מה שיהיה יהיה. אבל אז היא העלתה כל מיני אופציות שבכלל לא עלו בדעתנו והתחילו כל מיני רעידות פנימיות לא מבוקרות.

אם חולת נפש?

חוסר חמצן בלידה?

כמעט בסוף הרשימה הופיעה השאלה:

מוצא – ערבי?

אני, ברוגזה: "כמובן שכן, מה זה משנה בכלל?"

אבל אז דווקא האב העתידי, אמר בדרכו השקטה, השקולה: "את היית רוצה להיות ערביה בארץ הזאת? אני לא. ולא הייתי רוצה שמתישו, כשיפתח את תיק האימוץ, זה יתברר לו".

אז הלכנו על אם יהודיה. אחלה. מה שבטוח בטוח.

חזרנו באישון לילה, אבל הוא חיכה לנו. עוד במונית אני מחייכת אל האור הבוקע מן החלונות. הדלת נפתחת והוא מזנק לרחוב. ההילוך הפנתרי המוכר. לובן השיניים בוהק בחיך.

שנינו קופצים עליו, לא יכולים לסבול אפילו עוד רגע אחד בלי חיבוק ונשיקה. בצורה מוזרה, הגעגועים לא קטנים כשהם מתבגרים, אלא להיפך.

החדר מתמלא במזוודות פתוחות, תיקים, שקיות דיוטי פרי, חולצות עליונות קמוטות, מוכתמות.

ממהרים לספר מה היה, מה קרה, מה ראינו, מה עשינו. העיניים שלו, חומות, גדולות, מלאות בשמחה. גם לו יש הרבה מה לספר. לא יודעת בשביל מה להתעכב על כל הפרטים האלו שבונים את ההתרחשות, כמו שכותבים מבקרי קולנוע וספרות. כנראה כי בכל זאת חשוב להבין את נקודת ההיפוך שבה הסיפור מקבל תפנית טרגית. יש מקום למילה הזו?

"החיים מתאכזרים אלי", הוא אומר בעצב, ואני נורא כועסת: "מתאכזרים? אתה לא מגזים קצת? תאונה קשה או מחלה נוראית זה טרגי. זו התאכזרות".

טיפשה, ככה לימדו אותך לגלות אמפטיה?

"ביום ראשון תיכף אחרי שנסעתם, הלכנו לבר ברחוב בן יהודה".

"כמה הייתם?"

"ארבעה".

"מה עושים בבר הזה?"

"סתם מבליים. רוקדים. מדברים".

"ומה קרה?"

"אז הסלקטור נתן רק להם להיכנס, אפילו שאווה החזיקה לי את היד, כי פעם כבר היו בעיות".

"ולמה? מה הוא אמר?"

"זה? השחום הזה עם התסרוקת? הוא ערס. לא נכנס".

אחרת מהאחרת

אנונימוס

אנונימוס זה אני. בן בלי שם. קומתי ממוצעת, משקלי בינוני. לא שמן, לא גבוה, לא נמוך, לא רזה. בבוקר קם ובלילה ישן. כן, גם נושם. פקיד או פועל, אולי מנהל. לא צולע ולא מרקד. לבוש באפור, זה כחול או שחור. כותב בימין, איש די אמיץ. לא יודע הרבה, מנסה וטועה, לפעמים גם תועה ואפילו תוהה. חי אל מול השכן והוא למולי, תמיד אני שם בשבילו והוא בשבילי. לא איש העולם הגדול ולא איש העולם התחתון. לא תמיד מנצח אך תמיד מדבר בגובה המצח.

מין טיפוס בינוני, אנונימוס זה אני.

לא שונה מאדם, משעמם כמו כולם. כשפוגעים בי כואב לי, כשתומכים בי עוזר לי. מלחמות לא הכרזתי, מציאות לא מצאתי ופרסים לא קיבלתי. עשיתי קצת פה, עשיתי קצת שם, אך לא שיניתי עולם מעולם. כשפונים אני נענה, כשאני נענה מחזיר אני בתודה. מתרגש מדמעה, מחיוך, ממחווה, מצחוק ילדים ושירי אהבה. אוכל לא רע, מעט מבלה ושמח עם בוא היורה.

מין טיפוס שיגרת, אנונימוס זה אני.

ובי מביטים בחמלה השונה והשונה, האחר והאחרת, כי אחרת אני מהאחרת. הוא אחר והיא אחרת ואני ממש אחרת, אינני אחר ואינני אחרת. אין בי כלל אחרות ולו מעט, סתם אדם כמו כל אחת, כמו כל אחד. נבלע בשקט ברקע, לא נובח, לא נושך. אף קמצוץ של אחרות ואף האף מעט שמוט. אין על מה להתגאות שהרי אני זהה מאד.

מין טיפוס חוורווירי, אנונימוס זה אני.

אך בעוד אני מודה בזאת, שפל רוח וקומה, לי, לפתע, התגלה מין סוד איום נורא. הן לא תוכל להיות היא האחרת, לא יוכל להיות הוא האחר, אלמלא זהה כמוני, כלי להגדרה עצמית. כי אחרת מאחרת זה זהה, וזה אני. אך זה הופך אותי לפתע לאדם חשוב מאד, ואולי, בלי כוונה, למין אחר, אחר מאד. זה אני שמוקיעים מעדת האחרים. אם זה כך, הרי מבלי דעת אני הוא האחר מאד. זה שאת קולו כלל לא שומעים וזה שלחיינו בזים. מין קליפה בלי תוכן, מין בובה של קש.

מין טיפוס שיש מיליון כמוהו, אנונימוס זה אני.

התיאטרון: גשר אחר אל האחר

אמירה קמינר

בכואנו אל אולם התיאטרון לצפות ביצירה בעלת ערך, לעולם נפגוש ברכוזמן את הקרוב אלינו ביותר ואת הרחוק מאיתנו – את זה המייצג את דמותנו ואת זה שיכולנו להיות, את האחר. יתר על כן, אחד ממאפייניו המהותיים של התיאטרון הוא לעולם להציג בפנינו מראה המקדימה לזהות תהליכים בחברה האנושית ובנפש האדם – להציג לקהל ולעמת עם תחושת העולם האמיתית שלו מפניה הוא, לעיתים, בורח.

המשחק, אשר בראשיתו וגם בימינו, תכליתו הייתה ועודנה להחזיק מראה, כביכול אל מול הטבע: להראות לתום את תוארו, לסכלות את דמות דיוקנה, ולהאיר את פני הדור כהווייתם, כצורתם וחותרם. (שיקספיר המלט, מערכה ג' תמונה ב', בתרגומו של ט' כרמי)

משמע, בכואך לעסוק באמנות התיאטרון, מורה לנו שיקספיר, עליך לזכור שיש משהו חשוב מן התיאטרון והוא: להציג לעולם ראי על מעלותיו, על מחדליו ועל תמצית מהותו. הוא מראות לאמת.

שווה להתבונן בדמותו המיוסרת וחסרת המנוחה של המלט: נפש המיטלטלת בין שפיות להזיה ונעשית ליותר נינוחה ועניינית דווקא בכואה להדריך את השחקנים לקראת אירוע דרמטי שמטרתו גילוי האמת.

המלט מביים תנאים להופעתה של האמת: הוא מנחה את השחקנים המבצעים כיצד לממש את כישרונם התיאטרי כדי ליצור על הבמה מציאות חיים מזמנת אמת. באמצעות הפגנת מלוא כישרונותיהם – בנוכחותם המלאה בגוף ונפש – הם יהיו על הבימה לאחרים שכוחם בזימון האפשרות להתגלות האמת.

כך, אומר לנו שיקספיר, באמצעות היצג "האחרות" שמעמיד התיאטרון, גדלים סיכויינו להתקרב אל האמת. בזכות המשחק המוקפד, מסירות השחקנים והזדהות הקהל עם המתרחש לפניו, תיפתר התעלומה המענה את נפשו של הנסיך. האמת המוצגת חשובה מהצגתה, עיצוב דמויותיה חשוב מהשחקנים.

ברוח זו נכון להזכיר את הבמאי האירי דיון בוסיקו (Boucicault, 1820-1890), שבמחזה שלו, *Life In Louisiana*, היה המחזאי הראשון שעסק באופן רציני בבעיית השחורים בארצות הברית, הורה לשחקניו: "בהיותכם על הבמה זכרו שכל מי ומה שמסביבכם – חשוב מכם". הפרטנר שלי חשוב ממני, אני מאזין לו באמת, אני מתבונן בו באמת ואני מגיב אליו באמת. הטקסט שאני אומר חשוב ממני, הדמות שאני משחק חשובה ממני, אני מעביר לקהל דבר יקר ערך. הגדרתו מעוררת תחושת קדושה, מבטלת אדישות, יוצרת את היפה ואת תחושת היופי והיא למעשה הוראה מוסרית: **האחר חשוב ממני.**

בעידן שבו הולכת ונמוגה הסולידריות, העצות הנפלאות של שיקספיר ובוסיקו הן

אבני דרך להתנסויות חיים שבהן ההתרחשות התיאטרונית משולבת בתהליך החינוכי: ההתקרבות אל היצירה התיאטרונית מהדקת את הקשר אל המציאות וקולותיה, והמתנסים בהתחנכות התיאטרונית זוכים לחוות את הרגישויות והיכולות של הקשבה, חמלה, קירבה, הבנה אמפתיה, וחרות היצירה של קשת האחרויות – ובכך נעשים המפגשים בכיתה למעיינות אנושיים שופעים ומעשירים.

החוויה הרגשית והאינטלקטואלית המתרחשת על הבמה, זו שכה מרגשת ומפעימה את קהל הצופים בה, היא היא, במילותיו של מרטין בובר על אמנות התיאטרון, "הגשר בין תהומות אני-אתה".

פקקים

על תווית גופה של נ' רשומה שנת היצור:
 17 שנים היא שפוכה בעולם
 ופתאום אמא שלה מסרבת לסלח.
 "נפתח לה החר", היא אומרת, "נסגר לה המזח".
 עיני הזכוכית של נ' מבריקות מדמעות,
 בלילות היא מצליכה על כסאות ברים
 רגלים שבורות מרקוד, רואה
 איך הפקק הצרפתי מתעופף מפי השמפניה,
 איך המקסיקני חבוש כסומבררו על ראש הטקילה
 והגרמני מחדד השנים נוגס את צנאר הביירה.
 אמא, בואי תראי, היא רוצה לצעק ומדמינת מיד
 את התשובה: "זה לא סתם פקק, הבתולים האלה,
 זה הגדוניה שלך".

נ' חוזרת הביתה ומניחה את נעלי הרקוד
 ליד המטה כמו שתי נשיקות על לחי הרצפה.

(מתוך: "מחתרת החלב", הוצאת זמורה-ביתן)

Pat Parker, an American Black Lesbian Poet (1944-1989)
First Poem in Pit Stop (1973)

1

My Lover is a Woman
& when I hold her –
 feel her warmth –
 I feel good – feel safe
Then – I never think of
my family's voices –
never hear my sisters say –
Bulldaggers, queers, funny –
come see us but don't
bring your friends –
it's okay with us,
but don't tell mama
it would break her heart.
never feel my father
turn in his grave
never hear my mother cry
Lord, what kind of child is this?

2

My lover's hair is blonde
& when it rubs across my face
it feels soft –
feels like a thousand fingers
touch my skin & hold me
and I feel good.

Then / I never think of the little boy
 who spat & called me nigger
 never think of the policemen
 who kicked my body and said crawl
 never think of black bodies
 hanging in trees or filled
 with bullet holes.

never hear my sister say
white folks hair stinks
don't trust any of them
never feel my father
turn in grave
never hear my mother talk
of her backache after scrubbing floors
never hear her cry –
Lord what kind of child is this?

3

My lover's eyes are blue
& when she looks at me
i float in a warm lake
feel my muscles go weak with want
feel good – feel safe.

Then / I never think of the blue
eyes that have glared at me –
moved three stools away from me
in a bar
never hear my sister's rage
of syphilitic black men as
guinea pigs
rage of sterilized children –
watch them just stop in an
intersection to scare the old
white bitch.
never remember my mother
teaching me the yes sirs & mams
to keep me alive –
never hear my mother cry,
Lord, what kind of child is this?

4

And when we go to a gay bar
& my people shun me because I crossed
the line
& her people look to see what's
wrong with her – what defect
drove her to me.

And when we walk the streets
of this city – forget and touch
or hold hands and the people
stare, glare, frown, & taunt
at those queers –

I remember –
every word taught me
every word said to me
every deed done to me
& then I hate –
I look at my lover
& for an instant – doubt.

Then / i hold her hand tighter
And i can hear my mother cry
Lord, what kind of child is this.